

AUTORITATEA ELITELOR DIRIGUITOARE

Petru Bejan

*"Omul nu se lasă bucuros condus
de om. De aceea a inventat el miturile"*
(Cioran)

1. În absența unei autorități care să-i legitimeze funcționarea, elita nu poate oferi decât o prestație contestabilă. În linii mari, autoritatea¹ ar fi, așadar, principiul care vine să întărească și să motiveze un raport de ascendență și dominație. Ea presupune existența *de facto* și nu *de jure* a unei ierarhii, în care atât "imperatorul" cât și supusul își acceptă conivent rolurile. De reținut însă că autoritatea nu se subsumează rigorilor puterii, ci ideii de ordine, și nu există decât în măsura în care pentru susținerea ei nu se face apel nici la forță (strategie tipică regimurilor autoritariste), nici la persuadarea cu argumente retorice (neconstrângătoare - e drept -, dar adesea insidioase). Obediența nu se impune, nu se pretinde, nu se cerșește și nici nu se obține prin impostură, ci se oferă prin libera recunoaștere a ierarhiei și a unui principiu regulator.

Alături de celelalte crize, se invocă aproape stereotip o anume criză a autorității, și mai ales atunci când se contestă legitimitatea vreunui principiu sau vreunei instituții. Se poate vorbi oare despre o dispariție a autorității în genere? Sau - cum crede Hannah Arendt - numai despre abandonul unei forme specifice a ei, cea modernă? Sînt elitele, fie ele tradiționale sau noi, afectate de acest sindrom al pierderii (diminuării) autorității? Semnele unui anume recul sînt vizibile în continua erodare, pe de o parte a religiei, pe de alta a tradiției. În afara acestora, autoritatea ca atare nu se mai justifică. Ce este autoritatea? Mai degrabă un mit. Tot ce se cere legitimat are nevoie de mituri. Ori mitul, după spusele lui Platon, este "o minciună, care conține totuși și lucruri adevărate"². Deci nu despre criza autorității e firesc să vorbim, ci despre "criza" unui mit, despre "coruperea" unui mit. Care anume?

2. Originile lui pot fi reperate la greci, și îndeosebi la Platon, cel din *Omnia politic* (269c-274e). Aici autoritatea este legată de începuturi, când lumea era regentată de Dumnezeu. Periodic, acesta se retrage de la cîrma ei, delegînd "o cauză divină străină" drept forță supleantă. Guvernarea terestră, pusă sub semnul fatalității, se consumă într-un sens opus ciclului anterior. La momentul oportun, anticipînd dezastrul, Zeul intervine din nou, restaurînd echilibrul. Drumul este

reluat dar în răspăr, fiecare participant la ordinea cosmică "retrăindu-și" atît nașterea cît și... moartea.

Nu cumva Platon s-a lăsat prea lesne ispitit de simetria mitului? Căci, după ale sale premise, lumea precedentă nu este cu totul alta, ci aceeași dar de sens contrar. Să însemne oare că perfectibilitatea nu este cu puțință decît într-o lume "de-a-ndoaselea"?

Negreșit, filosoful se va grăbi să basculeze piesele acestui scenariu fictiv într-un cofraj terestru. O face, de altfel, și în *Republica* și în *Legi*. Autoritatea elitei conducătoare este altoită pe trunchiul viguros al puterii. Rațiunea și puterea își încep lungul periplu istoric, prima inventînd sau cenzurînd mituri, cealaltă stăruind cu varii argumente să se legitimizeze prin ele.

3. Problema supremației în "afacerile" publice este confiscată de politică, socotită încă de timpuriu ca fiind o "artă". Aristotel întărește linia "dură" a magistrului său, considerînd drept "naturală" relația de dominație, întrucît stă în firea lucrurilor ca oamenii să nu poată fi egali. "Natura" a instituit diferența, astfel încît este normal și folositor ca unii să comande iar alții să asculte. Diferența impune ierarhia, acordînd înfîietate celor puternici, mai în vîrstă și mai înțelepți. Organizarea societară nu face altceva decît să reitereze modelul relațiilor familiale, în care tatăl, micul monarh, își impune voința în interesul tuturor.

Tot el descrie cele trei nuclee ale administrației domestice (stăpînul, soțul și tatăl), în jurul cărora se instituie relații autoritare specifice: asupra femeii se exercită o autoritate politică, fiind vorba de un cetățean liber, iar față de copii o autoritate regală, "monarhică", asemănătoare celei etalate față de supuși, dar fondată pe respect, afecțiune și datorie, vîrsta părintelui fiind un atu serios. În familie există, corespunzător, relații de stăpînire în raport cu sclavii, maritale în raport cu soția și paternale în raport cu fiii, neuitînd să adauge că bărbatul, prin natură, este pentru femeie ceea ce trebuie să fie cel mai tare față de cel mai slab. Dar într-un fel comandă stăpînul sclavului, altfel bărbatul femeii și altfel adultul copilului, căci sclavul nu posedă facultatea de a delibera, femeia o deține dar fără autoritate, iar copilul o posedă, însă în mod imperfect³. De prisos să mai spunem că Stagiritul argumenta în favoarea monarhiei și împotriva conducerilor majoritare.

4. Să fie o întîmplare că ierarhia creștină este și ea decupată după modelul celei familiale, bazată pe ascendența și primatul tatălui? Tatăl este "cap", stăpîn, domn, despot, monarh. Superioritatea lui, "legiferată" în textul Bibliei, este justificată prin evocarea forței, vîrstei, "competenței" sociale, faptului de a fi purtător al numelui și continuator al tradiției.

Autoritatea domestică se întemeiază pe supoziția că "Hristos este capul oricărui bărbat, bărbatul este capul femeii, iar Dumnezeu este capul lui Hristos" (Pavel, *1Corinteni*, 11, 3). Argumentul? "Că nu bărbatul este din femeie, ci femeia

din bărbat; că nu bărbatul este creat pentru femeie, ci invers. De aceea, femeia "trebuie să poarte un semn al autorității asupra ei". Misoginism doctrinar într-o religie care emancipează femeia? Sau capriciu de legislator, satisfăcând în formă dogmatică anumite orgolii "virile"?

În textul Scripturii, frații - deși "egali" numericeste - sînt calitativ diferiți. Cain omoară pe Abel; fratricidul permite celui alt să cîștige pe linia răului. Substituția, uzurparea, jocul măsluit fac parte din scenariul istoric al "avansării". Cu siguranță, îndesirea mișcărilor subversive în sînul creștinismului este și reflexul propriei ideologii. Iluzia egalității ațîță ațîț voluptatea protestului, cît și ispita deposedării. Rînd pe rînd, instanțele tradiționale de autoritate sînt contestate: Dumnezeu de către om, monarhul de către supus, tatăl de către fiu, bărbatul de către femeie. Dislocarea acestora schimbă și rolul, dar și importanța socială a elitelor diriguitoare tradiționale.

Regula concurenței, care permitea altădată celor merituoși să se ridice deasupra celorlalți, indiferent de rang, este înlocuită treptat de jocul ocult al măsluirii și deposedării prin impostură. Între stăpîn și supus, ne învață Machiaveli - este același raport ca între cal și călăreț, iar arta politicii nu se deosebește principial de cea hipică, în care importă mai întîi abilitatea de a mînu cravașa⁴.

5. În numele zeului Rațiune, Franța revoluționară gustă din plin extazul libertății. Este resurecția "omului revoltat", după formula lui Camus⁵, care-și trăiește destinul sub narcoza protestului și a negației, departe de Dumnezeu și de valorile inspirate de acesta.

Cu feroarea-i știută, Divinul Marchiz spulbera ideea "necuviincioasă" a lui Dumnezeu. Istoric vorbind, este dacă nu prima, atunci cea mai dură ofensă adusă Cerului. Dumnezeu este o "divinitate criminală", care îl strivește pe om și îl neagă. Cum se poate apăra acesta din urmă? Ascunzîndu-se în mulțime, pentru a deveni forță. Noua evanghelie, anticipată de Hobbes și predicată de Rousseau, este cea a "contractului social"⁶. Religia "civilă" și credința "civilă" iau locul celor vechi.

Pîna la 1789, mînia populară viza adesea și persoana regelui, dar niciodată principiul pe care acesta îl reprezintă. Dislocarea s-a operat cu brutalitate, favorizată și de mecanica ghilotinei. Saint-Just proclamă inviolabilitatea și transcendența voinței generale, sanctificînd "Umanitatea" în persoana "Domnului-Nostru, genul uman". Suveranitatea poporului e sacră și garantată de lege. Paradisul lui - republica. Nefiind investit de popor și nici cetățean, regele devine rebel și uzurpator, iar monarhia o "crimă". Eșafoadele - ca altare ale noii religii - sînt frecventate cu zel, simbol al largii participări democratice. Locul în care se oficiază noul cult este piața publică, unde gîdele împlinesc ceremonialul terorii. Capul devine obiectul disprețului public; căderea lui - semn al intrării în ordine și al abandonului oricăror orgolii elitiste.

O dată cu eșafodul și ghilotina, drapelul roșu își face intrarea în istorie, pentru a cunoaște mai apoi o bună carieră. Secolele următoare, grație unor Stirner, Hegel, Feuerbach, Marx, Nietzsche, trăiesc în absența transcendenței, divinizând fie "individul", fie "relațiile de producție". Cu "moartea lui Dumnezeu", cel din urmă anunță și nevoia unei noi religii, alta decât cea vinovată de "criza" și "decăderea" moderne.

6. Explicația continuei uzurpări a puterii și autorității a fost dată încă din 1815 de Benjamin Constant, în ale sale *Principes de Politique*⁷, fiind preluată apoi de Tocqueville⁸ și John Stuart Mill⁹. "Suzeranitatea - consideră cel din urmă - glisează mai întâi către majoritate, apoi majoritatea către partea ei cea mai activă, chiar în mâinile unor activiști acționând în numele ei". Iluzia participării, dată de mecanismul votului, contribuie la întărirea coeziunii sociale și responsabilității, uitându-se prea ușor că masele nu sînt subiect, ci obiect de guvernare. Credulitatea și submisivitatea sporesc direct proporțional cu numărul indivizilor care o compun. La fel și credibilitatea conducătorului. Nu-i de mirare că autoritarismele au prins mai ales acolo unde misticitatea colectivă a fost mai mare. Liderii, iviți "din popor", și-au fabricat mituri, biografii revoluționare, exploatînd întreg registrul motivelor "eroice", pentru a-și justifica ascensiunea și puterea. Ministerul adevărului se ocupă cu minciuna, singurul adevăr social eficace.

Regimurile autoritariste, opresoare, propun criterii noi de evaluare a prestației celor "aleși": originea socială, descendența în linie rasială sau pauperă, docilitatea acreditată de dosar, fidelitatea față de șefi ori abilitatea de a proteja "secretul de stat". Misteriologia oficială întreține iluzia unui centru "vital", care emană sentințe inspirate de "voința poporului".

Conducătorul se revendică de la "popor" ("al nostru, dintre noi, pentru noi"), devenind "cel mai iubit fiu" al acestuia, iar partidul unic ("centru radiant") e în toate - în cele ce sînt, dar mai ales în cele ce nu sînt. Sloganul populist ia locul discursului oratoric, iar limba de lemn, stăpînită cu meșteșug, este o cheie a reușitei și ascendenței politice, desconspirînd zelul de a fi însușit perfect "lecția". Formulele gata făcute ușurează truda gîndirii, redusă și ea la clișee.

A dispărut sacrul, așa cum s-ar crede? Au dispărut zeii și ritualurile de consacrare? A dispărut autoritatea? Nicidecum! Toate acestea se recunosc camuflate în ceremoniile noului cult. Ședința de partid reiterează ceremoniile antice de mistere, cu iz esoteric, consacînd un lider "activist", "muncitor", deprins cu greul, hotărît să înfrîneze extravaganțele speculative ale unei preținse elite intelectuale. Ea urmează pașii stricți ai "ordinii de zi", ce stipulează momente invocatorii și devotive, marcînd adeziunea și disponibilitatea submisivă a participanților. "Inițierea" novicilor se începe din școală, imitînd modelul Conducătorului, pe cînd cea a viitorilor oficianți se săvîrșește în centre speciale, care atestă prin diplomă elanul servilist. Cît privește tradiția de la care se revendică aceștia, ea este de dată

recentă, certificată de stadii fictive în ilegalitate, luptînd pentru triumful "cauzei". Noua elită politică se folosește de cea veche, "reacționară", pentru realizarea unor proiecte urieșești, reprimînd tentațiile rebele ale acesteia prin infuzarea terorii și a *ethos*-ului carceral. Refuzul uniforme este sancționat prin îndepărtarea oricărei șanse de evoluție onestă.

Ideologia comunistă acorda muncitorului demnitatea eroului civilizator. "Misiunea" sa era aceea de a revoluționa lumea, luptînd împotriva orînduirii burgheze, a proprietății private și filosofiilor care încurajează individualismul. Rolul decisiv în istorie - spune învățătura marxist-leninistă - îl au masele și nu personalitățile, care nu sînt decît cutia de rezonanță a duhului colectiv. Cultura va răspunde unor exigențe "populare", iar arta își va găsi optima expresie în genul muzical coral, predispus parcă a "acorda" vocile și tonurile discordante în spiritul unei partituri adulatorii sau omagiale. Marele paradox însă este acela că antielitismul doctrinar nu descurajează formarea unei pături suprapuse (nomenclatura), interesată să administreze nu responsabilitățile și munca - lăsate pe seama celor mulți -, ci privilegiile ce decurg din afișarea fidelității lor față de sistem. Elita meritocratică este înlocuită cu una ce-și reclamă o autoritate îndoielnică, dată de locul ocupat în ierarhia de patid și de conștiințiozitatea cu care își îndeplinește "sarcinile" încredințate spre execuție.

7. Și în familia de azi, ca și în politică, sînt vizibile semnele unor translații. Liberalizarea legăturilor dintre soț și soție, dintre tată și fii, dintre părinți și copii - în general -, a dus la răvășirea legăturilor tradiționale. Căsătoria este o "afacere" civilă, putînd fi desfăcută cu ușurință cînd ispitele centrifuge ale unuia din poli nu se mai armonizează cu exigențele "celulare". Femeia își dobîndește rîvnita emancipare, rămînînd "de capul ei", pentru a-și disputa înfîietatea, în multe din ținuturile altădată interzise, cu eternul rival.

După Freud, mai toți psihanaliztii au demonstrat chiar și temeiurile pulsionare ale acestor inversări. Autoritatea tatălui este tot mai contestată, micul "monarh" mulțumindu-se să fie "demonizat", pentru a menține un surogat de teroare, aducător de ordine în dezordinea generală. "Dumnezeii" celor mici sînt cei fabricați din interes publicitar de mass-media, singura în măsură să stimuleze la maximum fantezmele colective. Eroul civilizator e mereu altul, preschimbîndu-se în funcție de modă.

Dislocarea autorităților este încă "în mers". Compromiterea unora este însoțită de investirea altora. În mitul platonice, Divinitatea intervenea pentru a redresa corabia rătăcită. Pînă atunci, oamenii se vor conduce singuri, chiar dacă spre prăpăd.

"Este imposibil să găsim o justificare imanentă a autorității și suveranității" - nota Cioran. Guvernele sînt compuse din oameni delegați tot de oameni. De ce unii conduc și alții sînt conduși? De ce voința unora o poate înfrînge pe a altora?

Conducătorii au nevoie de mituri pentru a deveni în conștiința celorlalți și altceva decât oameni, altfel autoritatea pe care o revendică nici nu există. Mulțimea se înșală pe ea însăși, pentru a suporta mai ușor ideea că destinul ei depinde de un altul. "E neplăcut să vezi că se ridică cineva din rîndurile tale și îți devine destin. Tu nu i-ai acordat nici un *drept* și nimeni. Cu toate acestea el *îl are* și tu nu poți face nimic. Ascensiunea vertiginoasă a omului politic este un fenomen destul de ciudat. Cei care-l cîntăresc și nu-i găsesc merite și calități justificative uită că orice om politic este un *destin* înainte de a fi o *valoare*"¹⁰.

Care este baza logică și metafizică a autorității? Umanismul ateu? Nihilismul? Voința populară? Consensul? Votul majoritar? Cine poate garanta respectul ierarhiei și stabilirea unor criterii ferme de selecție și evoluție? "Dacă autoritatea derivă numai de la oameni - spune "scepticul de serviciu" -, îi lipsește orice temei mai adînc, și în afară de relativismul uman nu mai este nici o ieșire. Derivarea autorității dintr-un principiu transcendent justifică totul, cu condiția să crezi într-o Divinitate"¹¹. Adeziunea față de lider iese de sub jurisdicția arbitrarului și conjuncturalului, căpătînd un liant superior. Pentru a avea ascultare, "capii" au încă nevoie de mituri. Cine poate ști însă care este cel mai bun?

- 1 Hannah Arendt îi descoperă în etimon rădăcini latine (verbul *augere*, care înseamnă "a spori", "a crește", a adăuga ceva temeiului. Cuvîntul *auctores* poate fi utilizat ca opozitul lui *artifex* - ce desemnează constructorul, lucrătorul a ceva. "Autor" este întîiul, cel care inspiră, citorește. Creația este reprezentativă pentru el și nu pentru constructor, care dovedește numai abilitate mecanică, repetitivă. Autor este *arhé*-ul, logosul fondator și diriguitor absolut (cf. H. Arendt, *La crise de la culture*, Gallimard, Paris, 1972, p.160).
- 2 Platon, *Republica* 377a (trad. Andrei Cornea).
- 3 Aristote, *Les politiques*, Flammarion, Paris, 1990, p.94, 101.
- 4 Machiavel, *La Prince*, Gallimard, Paris, 1980, p.84.
- 5 A. Camus, *L'homme revolté*, Gallimard, Paris, 1989.
- 6 J. J. Rousseau, *Du contrat social*, Flammarion, Paris, 1981. "Cel mai puternic - spune Rousseau - nu este niciodată suficient de puternic pentru a fi stăpîn, dacă nu-și transformă forța în drept și supunerea în datorie" (p.46).
- 7 În *De la liberté chez les modernes*, Le livres de poche, Paris, 1980, p.272, B. Constant nota că "Acțiunea care se face în numele tuturor, fiind în mod necesar de voie sau cu forța la dispoziția unui singur om sau cîtorva, ajunge ca dîndu-se tuturor să se dea nimănui, sau, dimpotrivă, celor care acționează în numele tuturor".
- 8 Alexis de Tocqueville, *De la Democratie en Amérique*, Flammarion, Paris, 1981; *L'Ancien Régime et la Révolution*, Gallimard, Paris, 1952.
- 9 John Stuart Mill, *De la liberté*, Gallimard, Paris, 1990, p.50.
- 10 E. Cioran, *Schimbarea la față a României*, Humanitas, București, 1990, p.174.
- 11 *Ibidem*, p.173.